

Ένας κοινός Πολιτισμός

Ερχόμαστε από μια μικρή πόλη της Εύβοιας, την Κύμη, που όμως διεκδικεί ένα μερίδιο από την κληρονομιά της αιώνιας πόλης, της Ρώμης. Τα ιερά κείμενα της Ρώμης ήταν οι Σιβυλλικοί Χρησμοί, τους οποίους παρέδωσε η Σίβυλλα της Ιταλικής Κύμης, αποικίας της δικής μας πόλης, στον τελευταίο βασιλιά της Ρώμης Ταρκύνιο τον Υπερήφανο. Η ιστορία της απόκτησης των Σιβυλλικών Χρησμών από τον Lucius Tarquinius Superbus, τον ημι-θρυλικό τελευταίο βασιλιά του Ρωμαϊκού Βασιλείου, ή Tarquinius Priscus, είναι ένα από τα διάσημα μυθικά στοιχεία της ρωμαϊκής ιστορίας.

Πριν από αιώνες, λίγο πριν την εκδίωξη των βασιλιάδων της Ρώμης, μια ηλικιωμένη γυναίκα έφτασε άγνωστη στη Ρώμη. Πρόσφερε εννέα βιβλία με προφητείες στον βασιλιά Ταρκύνιο. Καθώς ο βασιλιάς αρνήθηκε να τα αγοράσει, λόγω της υπερβολικής τιμής που ζήτησε, η γυναίκα έκαψε τα τρία και πρόσφερε τα υπόλοιπα έξι στον Ταρκύνιο στην ίδια τιμή. Αυτός αρνήθηκε και πάλι, οπότε εκείνη έκαψε άλλα τρία και επανέλαβε την προσφορά της. Ο Ταρκύνιος υποχώρησε και αγόρασε τα τρία τελευταία στην πλήρη αρχική τιμή. Η γυναίκα εξαφανίστηκε μέσα στο πλήθος.

Στη συνέχεια, τα βιβλία φυλάσσονταν στο Ναό του Δία στον λόφο του Καπιτωλίου, στη Ρώμη, για να τα συμβουλευονται μόνο σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Ο ναός κάηκε τη δεκαετία του 80 π.Χ., και τα βιβλία μαζί του, καθιστώντας αναγκαία την εκ νέου συλλογή των Σιβυλλικών χρησμών από όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας (Τάκιτος 6.12).

Όπως αναφέρει ο Βιργίλιος στην Αινειάδα, η Σίβυλλα ήταν οδηγός στον κάτω κόσμο, τον Άδη, η είσοδος του οποίου βρισκόταν στον κοντινό κρατήρα του Αβέρνο. Ο Αινείας χρησιμοποίησε τις υπηρεσίες της πριν από την κάθοδό του στον κάτω κόσμο για να επισκεφτεί τον νεκρό πατέρα του, τον Αγχίση, αλλά εκείνη τον προειδοποίησε ότι δεν ήταν εύκολο εγχείρημα:

Τρώα, γιε του Αγχίση, η κάθοδος του Αβέρνο είναι εύκολη.

Όλη τη νύχτα, όλη μέρα, οι πόρτες του Άδη είναι ανοιχτές.

Αλλά για να ακολουθήσεις το μονοπάτι, να ανέβεις στον γλυκό αέρα του ουρανού,

Αυτό είναι δύσκολη υπόθεση.

—Αινειάδα 6.126-129.

Η Σίβυλλα λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ των κόσμων των ζωντανών και των νεκρών. Δείχνει στον Αινεία τον δρόμο προς το Αβέρνο και του διδάσκει όσα πρέπει να γνωρίζει για τους κινδύνους του ταξιδιού τους, όπως ακριβώς η Κίρκη έδειξε στον Οδυσσέα το δρόμο για την κάθοδο στον Άδη, η οποία περιγράφεται στη λ ραψωδία της Οδύσσειας, την επονομαζόμενη Νέκυια. Για κάποιους συγγραφείς (Denys Page: Η ομηρική Οδύσσεια) η είσοδος του Οδυσσέα στον Άδη πραγματοποιήθηκε στο άντρο της Σίβυλλας, στην ιταλική Κύμη.

Σύμφωνα με μια άλλη ιστορία από τις Μεταμορφώσεις του Οβίδιου, αν και ήταν θνητή, η Σίβυλλα έζησε περίπου χίλια χρόνια. Κέρδισε αυτή τη μακροζωία όταν ο Απόλλων προσφέρθηκε να της πραγματοποιήσει μια ευχή. Τότε αυτή πήρε μια χούφτα άμμο και ζήτησε να ζήσει τόσα χρόνια όσα οι κόκκοι άμμου που κρατούσε. Αργότερα, ο θεός άφησε το σώμα της να μαραθεί, γιατί η Σίβυλλα δεν είχε σκεφθεί να ζητήσει και αιώνια νεότητα. Το σώμα της συρρικνώθηκε και τελικά έμεινε μόνο η φωνή της. (Μεταμορφώσεις 14)

Αν και γενικά θεωρείται ότι ο ελληνικός πολιτισμός προηγείται και επηρεάζει βαθιά το ρωμαϊκό, η αλήθεια είναι ότι η όποια επιρροή δεν θα ήταν δυνατή παρά στα πλαίσια ενός κοινού πολιτιστικού πλαισίου, μια κοινής αντιμετώπισης των μεγάλων ζητημάτων που απασχολούν το ανθρώπινο είδος, όπως η ζωή και ο θάνατος. Ο πρώτος – και δυστυχώς ο τελευταίος – που αντιμετώπισε το ελληνικό και το ρωμαϊκό φαινόμενο ως εκδηλώσεις ενός κοινού πολιτιστικού μορφώματος ήταν ο Fustel de Coulange, στο βιβλίο του «Η αρχαία Πόλις». Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να παρακολουθήσουμε τους προβληματισμούς του μεγάλου αυτού Γάλλου ιστορικού, επικεντρωμένοι σε μια κοινή και κρίσιμη έννοια που αποτελεί και τον πυρήνα αυτής της κοινής παράδοσης, την έννοια του νόμου.

Πριν τη μάχη των Θερμοπυλών λοιπόν, όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος, ο πέρσης βασιλιάς Ξέρξης ρώτησε τον εξόριστο στην αυλή του πρώην βασιλιά της Σπάρτης Δημάρατο, αν οι τριακόσιοι Σπαρτιάτες θα τολμούσαν να αντισταθούν στο στρατό του. Ο Δημάρατος λοιπόν, αφού πρώτα βεβαιώθηκε ότι ο Ξέρξης ήθελε να ακούσει την αλήθεια, του απάντησε ότι οι Σπαρτιάτες θα αντιστέκονταν μέχρι τέλους, για έναν και μόνο λόγο: «γιατί, αν και όλοι θεωρούν τους Έλληνες ελεύθερους ανθρώπους, στην πραγματικότητα υπακούουν σε ένα δυνάστη, και μάλιστα

υπακούουν στο δυνάστη αυτό με τη θέλησή τους: υπακούουν στο νόμο.¹ Έκτοτε η Δύση αναρωτιέται τι είναι αυτό που δίνει στο νόμο τόσο μεγάλη ισχύ για τους Έλληνες και τους Ρωμαίους, μια ισχύ αδιανόητη για τη δυτική θεώρηση του νόμου ως απλής σύμβασης μεταξύ των ανθρώπων. Ο Fustel de Coulanges, αν και επισημαίνει ότι η ισχύς του νόμου στους Έλληνες κάποια στιγμή ατόνησε, όχι όμως και στους Ρωμαίους,² έχει την απάντηση σε αυτό το κρίσιμο ερώτημα που βασανίζει και την εποχή μας. Η ισχύς των νόμων και των θεσμών, το κύρος και η ιερότητά τους ανάγεται στην πρωτόγονη λατρεία των νεκρών προγόνων. Γι' αυτή τη θεωρία πατρίδα και νόμος είναι ο τάφος των προγόνων.

Έχουν βέβαια παρατηρήσει ότι στη λατρεία των νεκρών προγόνων βασίζεται η πρωτόγονη οικογενειακή συνοχή, μια συνοχή την οποία η πόλις αγωνίστηκε να καταστρέψει προκειμένου να οικοδομήσει τη νέα, την πολιτική συνοχή. Θεοί των πόλεων θα γίνουν οι νεότεροι θεοί, αυτοί που ο Fustel de Coulanges ονομάζει θεοί της φύσης. Πέραν του γεγονότος όμως ότι τόσο οι δεύτεροι όσο και οι αρχαίοι πατρώοι θεοί σε πολλά σημεία συγκλίνουν ή και έχουν σε πολλές περιπτώσεις την ίδια οικογενειακή προέλευση – κάτι που ο Fustel de Coulanges υπαινίσσεται – η ουσία είναι ότι οι νεότεροι θεοί κληρονομούν το αρχαίο τελετουργικό, λατρεύονται με τον ίδιο τρόπο. Ουσιαστικά μεταβάλλονται οι θείες μορφές, το περιεχόμενο όμως της λατρείας παραμένει το ίδιο. Στις ανθρώπινες νοοτροπίες οι θεμελιώδεις δομές παραμένουν αναλλοίωτες. Ίσως μάλιστα να μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αν οι νόμοι οι δικοί μας, των σημερινών ανθρώπων, διατηρούν κάποιο κύρος, αυτή τους η δεσμευτική ισχύ να προέρχεται από αυτή την κοινή καταγωγή του ανθρώπινου είδους και να μην εξαρτάται τόσο από την τιμωρητική δύναμη του κράτους.

Οι έρευνες του Fustel de Coulanges στηρίχθηκαν στο υλικό που είχε στη διάθεσή του στην εποχή του, κατά την οποία κυριαρχούσε η ινδοευρωπαϊκή θεωρία. Οι έρευνες της εποχής του είχαν επικεντρωθεί στους Έλληνες, τους Ρωμαίους και τους Ινδούς. Την εξαιρετικά γόνιμη όμως έρευνά του αξιοποίησαν στη συνέχεια ανθρωπολόγοι οι οποίοι μελέτησαν πρωτόγονες φυλές και κατέληξαν σε συμπεράσματα ομόλογα με τα δικά του, ότι δηλαδή η προέλευση της λατρείας και της θρησκείας στο ανθρώπινο πνεύμα γενικά ανάγεται στην πρωτόγονη λατρεία των

¹ Ηρόδοτος, Ιστορία, VII, 104 «ἐλεύθεροι γὰρ ἔόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροι εἰσί· ἔπεισι γὰρ σφι δεσπότης νόμος, τὸν ὑποδειμαίνουσι πολλῶ ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ σοὶ σε»

² Fustel de Coulanges, Η Αρχαία Πόλη, σ. 226

προγόνων και ότι από το μετασχηματισμό αυτής της λατρείας και των θεμελιωδών δομών της προέρχεται και το σύγχρονο περιεχόμενο της θρησκευτικής σκέψης.

Η οικογενειακή λατρεία διατηρούσε ζηλότυπα την ιερότητα των προγόνων και μεταβίβαζε στους απογόνους την υποχρέωση της τήρησης κάποιων λατρευτικών τελετών απόλυτα προσδιορισμένων. Αν αυτό το τελετουργικό διαιωιζόταν, η συνύπαρξη των διαφορετικών οικογενειών, οι οποίες κάποια στιγμή θα συγκροτούσαν την πόλη, θα ήταν αδιανόητη. Το βήμα όμως από την οικογένεια στη φυλή έγινε, όπως και το επόμενο βήμα από τη φυλή στην πόλη. Η κληρονομική ιεροσύνη του πρωτότοκου γιου έγινε πλέον μη λειτουργική. Πλέον οι πολίτες στο σύνολό τους επέλεγαν τους άρχοντες. Οι εκλεγμένοι όμως πλέον άρχοντες διατηρούσαν τον τίτλο ταυτόχρονα και του ιερέα της θρησκείας της πόλης και του πολιτικού αρχηγού. Μερικές φορές μάλιστα ο άρχοντας που εκλεγόταν για ετήσια θητεία διατηρούσε και τον τίτλο του βασιλιά.³ Βλέπουμε λοιπόν ότι, παρά το γεγονός ότι η εξέλιξη διέσπασε τις αρχαίες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, οι οποίες ήταν πλέον αναποτελεσματικές, η σκέψη των ανθρώπων όμως παρέμεινε προσκολλημένη στους αρχαίους τύπους και στο αρχαίο τελετουργικό. Όπως μάλιστα αναφέρει ο Fustel de Coulanges επικαλούμενος το Δείναρχο και τον Πολυδεύκη, η αθηναϊκή βουλή ρωτούσε τους υποψήφιους άρχοντες, κατά τη δοκιμασία πριν το διορισμό τους, αν διέθεταν Εφέστιο θεό, αν είχαν οικογενειακό τάφο και αν εκτελούσαν όλα τους τα καθήκοντα προς τους νεκρούς.⁴ Η δημοκρατία αγωνιούσε για το ρίζωμά της στην οικογενειακή λατρεία των προγόνων, παρά την αναγκαστική απομάκρυνσή της από τις αρχαίες μορφές διακυβέρνησης της ανθρώπινης οικογένειας. Όπως επισημαίνει μάλιστα ο Fustel de Coulanges, «αυτός που δεν είχε οικογενειακή λατρεία δεν μπορούσε να πάρει μέρος στην εθνική λατρεία και δεν ήταν άξιος να προσφέρει θυσίες στο όνομα της πόλης».⁵ Επιπλέον, έξω από τα ιερά σύνορα που όριζαν οι τάφοι των προγόνων ο άνθρωπος δεν εθεωρείτο ότι ήταν πλήρης άνθρωπος, αν βέβαια δεχθούμε, όπως οι αρχαίοι, ότι οι έννοιες άνθρωπος και πολίτης ταυτίζονταν.⁶

Ο Fustel de Coulanges αναφέρει και την άποψη ότι όλες αυτές οι θρησκευτικές δεσμεύσεις αποτελούσαν κάτι σαν σκευωρία που αποσκοπούσε στον έλεγχο του λαού από τις κυρίαρχες τάξεις, είτε της Ρώμης είτε των ελληνικών πόλεων. Αποκρούει όμως αυτή την ιδέα με το επιχειρήμα ότι, αν ένας Ρωμαίος Πατρίκιος

³ Fustel de Coulanges, *Η Αρχαία Πόλη*, σ. 278

⁴ Fustel de Coulanges, *Η Αρχαία Πόλη*, σ. 286

⁵ Fustel de Coulanges, *Η Αρχαία Πόλη*, σ. 286

⁶ Fustel de Coulanges, *Η Αρχαία Πόλη*, σ. 300

απόκάλυπτε στο λαό της Ρώμης αυτή τη σκευωρία, θα αποκτούσε τρομακτική εξουσία μέσα στο λαό. Κανείς δεν το έκανε ποτέ γιατί απλούστατα όλοι πίστευαν ακράδαντα στην ισχύ αυτών των πεποιθήσεων. Και προσθέτει: «Πλανάται οικτρά στη γνώση της ανθρώπινης φύσης όποιος νομίζει ότι μια θρησκεία μπορεί να διατηρηθεί με απάτη.»⁷ Πιστεύουμε ότι σε αυτή του την αναφορά στην ανθρώπινη φύση ακριβώς, μπορεί να στοιχειοθετηθεί μια σοβαρή κριτική στις απόψεις του Fustel de Coulanges. Απόγονος κι ο ίδιος του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και των φυσικών δικαιωμάτων θα υποστηρίξει στην αρχή του βιβλίου του ότι αυτές οι τρομακτικές δεσμεύσεις που επέβαλε η αρχαία θρησκεία στους ανθρώπους είναι αντίθετες με την ανθρώπινη φύση,⁸ κάτι που φαίνεται να διαψεύδει η άποψη στην οποία μόλις αναφερθήκαμε. Ίσως, αν ζούσε περισσότερο και έβλεπε την επιτυχία και τη συμβολή των απόψεών του στην κατανόηση του συνόλου σχεδόν των πρωτόγονων ανθρώπινων πολιτισμών να κατέληγε σε συμπεράσματα σαν κι αυτά του Αριστοτέλη, ότι δηλαδή η μορφή της πολιτικής οργάνωσης των ανθρώπων στις αρχαίες πόλεις αποτελεί καθαρά φυσική επιλογή. Η φύση καθοδηγεί τις ανθρώπινες κοινωνίες στις συγκεκριμένες πολιτικές και θρησκευτικές επιλογές.

Ίσως βέβαια μετά από όλα αυτά να αναρωτηθεί κανείς ποια μπορεί να είναι η χρησιμότητα του έργου ενός σημαντικού στοχαστή του προ – προηγούμενου αιώνα για τη σκέψη της μεταμοντέρνας εποχής μας, της εποχής της εικονικής πραγματικότητας που φαίνεται να δοκιμάζει σιγά σιγά να γευθεί τους καρπούς της απόλυτης ελευθερίας, δηλαδή την απελευθέρωση του ανθρώπου από κάθε δέσμευση και ιδεοληψία. Προφανώς οι θρησκευτικές απόψεις των αρχαίων δεν μπορούν να θεωρηθούν παρά ιδεοληψίες. Υποστηρίζουμε ότι, πέραν της ιστορικής χρησιμότητας του έργου του, το οποίο μας δείχνει τόσο από πού προερχόμαστε όσο και την πηγή των δεσμεύσεών μας απέναντι στο νόμο για παράδειγμα, η μεγάλη χρησιμότητα του έργου του οφείλεται στην αναγνώριση της κοινότητας και της πανάρχαιας ταυτότητας του ευρωπαϊκού αλλά και του εν γένει ανθρώπινου πολιτισμού. Όσοι ακολούθησαν τις έρευνες του Fustel de Coulanges ανέδειξαν την κοινότητα και την παγκόσμια ταυτότητα της ανθρώπινης φύσης. Στην πραγματικότητα το έργο του είναι χρήσιμο και κρίσιμο στη μάχη εναντίον του ρατσισμού. Υπάρχει όμως κι ένα τελευταίο στοιχείο και με αυτό

⁷ Fustel de Coulanges, Η Αρχαία Πόλη, σ. 335

⁸ «... η αρχαία οικογένεια πήρε μια μορφή τόσο διαφορετική από εκείνη που θα είχε πάρει αν ήταν εδραιωμένη μόνο στο φυσικό συναίσθημα» σ. 71 «Βλέπουμε λοιπόν ως ποιο σημείο η αρχαία νομοθεσία παρέβλεπε τα ανθρώπινα αισθήματα για να συμμορφωθεί με τις επιταγές της θρησκείας.» σ. 122 «Νόμος άδικος, ... γιατί δεν υπολόγιζε την ανθρώπινη φύση.» σ. 125

θα σταματήσουμε να σας κουράζουμε. Διαβάζοντας την «Αρχαία πόλη» είναι σίγουρο ότι θα ενισχυθεί μέσα στον καθένα μας ο φόβος και οι επιφυλάξεις για την απόπειρα εγκατάλειψης της ανθρώπινης φύσης την οποία επιχειρεί η εποχή μας στο όνομα της απελευθέρωσης του ανθρώπου.-